

УДК 340.12

DOI - 10.31732/2708-339X-2024-12-A8

РЕСТИТУЦІЯ ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Долянська І.М.,

кандидат юридичних наук, доцент

Університет «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>**Карасьов В.І.,**

аспірант Університету «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: karasiovvi@krok.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9628-4957>

RESTITUTION AS A COMPONENT OF TRANSITIONAL JUSTICE

Dolyanovska I.M.,

candidate of legal sciences, associate professor

«KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>**Karasyov V.I.,**

PhD student «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: karasiovvi@krok.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9628-4957>

Анотація. Стаття присвячена поглибленому аналізу концепції перехідного правосуддя, зосереджено увагу на його ключовому елементі – реституції, яка є важливим інструментом для відновлення порушених прав жертв серйозних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права, таких як воєнні злочини, геноцид та масові репресії. Описано чотири основні компоненти перехідного правосуддя. Особливу увагу приділено реституції, яка полягає у відновленні початкового стану жертв серйозних порушень прав людини або міжнародного гуманітарного права. Визначено, що реституція не тільки компенсує заподіяну шкоду, але й відновлює соціальну справедливість та забезпечує повернення жертв до їхнього первинного стану, включаючи повернення майна, відновлення громадянства, прав людини, ідентичності, сімейного життя та надання компенсації за завдану шкоду.

У статті охарактеризовано правові основи реституції, зокрема аналізуються міжнародні документи, зокрема Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 60/147, яка встановлює основні принципи та керівні положення щодо права на захист і відшкодування шкоди для жертв порушень прав людини. Наведені приклади застосування реституції в різних країнах, таких як Гватемала, Боснія та Південна Африка, демонструють ефективність цього механізму у подоланні наслідків конфліктів та масових порушень прав людини. У статті досліджено як реституція сприяла відновленню майнових прав, поверненню земель, відновленню на роботі, виплаті компенсацій постраждалим, що дозволило забезпечити справедливість і запобігти повторенню подібних порушень у майбутньому.

Проаналізовано значення реституції як елементу перехідного правосуддя, що відіграє ключову роль у забезпеченні довготривалого миру та стабільності в постконфліктних суспільствах. Стаття підсумовує, що інтеграція реституції в національні та міжнародні механізми перехідного правосуддя є критично важливою для побудови справедливого і мирного майбутнього. Таким чином, наводяться аргументи на користь важливості реституції у світовій практиці як одного з основних інструментів перехідного правосуддя, що забезпечує

не лише правову, але й моральну реабілітацію суспільства.

Ключові слова: реституція, перехідне правосуддя, права людини, постконфліктне суспільство, міжнародне право, справедливість, примирення.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.

Abstract. The article is dedicated to an in-depth analysis of the concept of transitional justice, focusing on its key element – restitution, which is a crucial tool for restoring the violated rights of victims of serious human rights violations and international humanitarian law, such as war crimes, genocide, and mass repression. The article describes the four main components of transitional justice, with special emphasis on restitution, which involves restoring the original state of victims of serious human rights violations or international humanitarian law breaches. It is determined that restitution not only compensates for the damage caused but also restores social justice and ensures the return of victims to their original state, including the return of property, restoration of citizenship, human rights, identity, family life, and compensation for the harm suffered.

The article characterizes the legal foundations of restitution, analyzing international documents such as the UN General Assembly Resolution No. 60/147, which establishes the basic principles and guidelines regarding the right to protection and reparation for victims of human rights violations. Examples of restitution application in various countries, such as Guatemala, Bosnia, and South Africa, are provided, demonstrating the effectiveness of this mechanism in overcoming the consequences of conflicts and mass human rights violations. The article examines how restitution contributed to the restoration of property rights, the return of land, reinstatement at work, and compensation payments to the affected, ensuring justice and preventing the recurrence of such violations in the future.

The significance of restitution as an element of transitional justice, playing a key role in ensuring long-term peace and stability in post-conflict societies, is analyzed. The article concludes that the integration of restitution into national and international mechanisms of transitional justice is critically important for building a just and peaceful future. Thus, arguments are presented in favor of the importance of restitution in global practice as one of the main tools of transitional justice, ensuring not only legal but also moral rehabilitation of society.

Keywords: restitution, transitional justice, human rights, post-conflict society, international law, justice, reconciliation

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12.

Постановка проблеми. Нерідко в сучасній науці виникає питання щодо ролі реституції як важливого елементу перехідного правосуддя. Зокрема важливо дослідити, наскільки ефективно відбувається процес відновлення прав та відшкодування збитків, які були завдані в результаті порушень прав людини. Важливо з'ясувати, як реституція сприяє відновленню справедливості в суспільстві та забезпечує правову відповідальність за порушення. Також важливо врахувати аспекти законодавства, які регулюють процес реституції, їхню практичну реалізацію таких правових норм та можливі проблеми, які виникають у процесі застосування цього інструменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та складові перехідного правосуддя, у тому числі реституцію, досліджувала значна кількість науковців різних країн світу, зокрема: Джойс Хоп Скотт, Трейсі Натан, Родрі К. Вільямс, Марта Мінов, Пабло де Гріїф, та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри наявність наукових досліджень з питань перехідного правосуддя, подолання наслідків масових порушень прав людини за різних обставин

має свої особливості, тому це питання потребує додаткового вивчення з урахуванням міжнародного досвіду.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ролі реституції у процесах перехідного правосуддя.

Виклад основного матеріалу дослідження. За загальним правилом виділяють чотири складові елементи перехідного правосуддя, що включають в себе: кримінальне переслідування/Criminal prosecutions (відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людства та інші серйозні порушення прав людини); установлення істини/truth-seeking (встановлення правди щодо минулих зловживань); відшкодування або репарації/reparations (відшкодування жертвам за шкоду, яку їм завдали); інституційні реформи/institutional reforms (зміни в державних структурах для запобігання повторенню порушень) [1]. Ці складові елементи стали загальновизнаними у світовій практиці завдяки спільним зусиллям дослідників, міжнародних організацій та правозахисних груп.

Визначити конкретну людину, яка вперше окреслила складові перехідного правосуддя, важко, але значний внесок у ро-

звиток цієї концепції зробила Організація об'єднаних націй, а також науковці та практики у сфері захисту прав людини.

Відповідні складові елементи, зокрема, визначалися в: Доповіді Генерального Секретаря з питань верховенства права та перехідного правосуддя у конфліктних та постконфліктних суспільствах від 23 серпня 2004 року, S/2004/616 [2]; Доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини від 06 серпня 2009 року, A/HRC/12/18 [3]; інформаційній записці Генерального секретаря ООН від 2010 року [4].

З урахуванням наведених складових перехідного правосуддя щодо відшкодування, резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 60/147 від 15 грудня 2005 року визначено Основні принципи та керівні положення, які стосуються права на захист і відшкодування шкоди для жертв порушень міжнародних норм у галузі забезпечення прав людини і серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (далі – Резолюція № 60/147).

Резолюцією № 60/147, окрім іншого, закріплено, що жертвам порушень як прав людини, так і міжнародного гуманітарного права повинне надаватися повне відшкодування з урахуванням тяжкості порушення та індивідуальних обставин. Таке відшкодування може бути здійснене в наступних формах: реституція, компенсація, реабілітація, сатисфакція і гарантії неповторення. Відповідне визначено в пункті 18 розділу IX «Відшкодування за завдану шкоду» згаданої вище Резолюції [5].

Відповідно до пункту 19 розділу IX Резолюції № 60/147 реституція має на меті відновити стан жертви до її початкового стану, у якому вона перебувала до порушення. Реституція включає у відповідних випадках: відновлення свободи, забезпечення прав людини, ідентичності, сімейного життя та громадянства, повернення до місця проживання, відновлення на роботі та повернення майна [5].

З огляду на наведене можна визначити, що реституція є складовим елементом відшкодування або репарації/repairs, яке є одним із чотирьох стовпів перехідного правосуддя.

В Юридичній енциклопедії (за ре-

дакцією Ю. Шемшученка) поняття реституції розглядається в двох площинах: цивільно-правовій та міжнародно-правовій. Цивільно-правова площина базується на наслідках недійсності правочину, які закріплені в частині 1 статті 216 Цивільного кодексу України. У свою чергу, в міжнародному праві автори визначають реституцію як вид матеріально-правової відповідальності держави, що вчинила акт агресії або інше міжнародно-протиправне діяння. Реституція в такому випадку полягає в обов'язку держави-агресора ліквідувати або зменшити матеріальну шкоду, завдану іншій державі, та відновити попередній стан [6].

Необхідність в перехідному правосудді та реституції час від часу виникає в різних країнах світу та за різних обставин. Кожна держава обирає свій підхід під час вирішення глобальних проблем. На практиці реституція необхідна не тільки під час (у конфліктний період) та після вчинення акту агресії як національного, так і за участю іноземних держав (у постконфліктний період), а і в результаті інших негативних обставин – панування недемократичних (наприклад, авторитарних) режимів, інших масових порушень прав людини (рабство, геноцид, репресії, тощо).

Наприклад, на засіданні міжнародної експертної групи ООН «Правда, правосуддя перехідного періоду та процеси примирення», що відбулося 15-17 листопада 2022 року в місті Сантьяго (Чилі), обговорювалися дослідження та питання застосування перехідного правосуддя щодо постраждалих від насильства в школах-інтернатах у Канаді. Результати обговорення та процеси вирішення питання постраждалих, завдання Комісії з питань правди та примирення, а також результати її роботи висвітлені в експертній роботі наукового директора Національного центру правди та примирення Бренді Ганн [7].

Про необхідність у застосуванні реституції для нащадків рабів у Сполучених Штатах Америки наводить Джеймс Опе Скотт, клінічний професор із вивчення афроамериканців і чорношкірої діаспори в Бостонському університеті. У своїй науковій роботі вона наголошує на необхідності визнання історичної несправедливості та важливості

визнання, усвідомлення тривалих наслідків рабства для нащадків рабів та суспільства в цілому. Окрім цього, досліджено моральні та юридичні аспекти відшкодування збитків нащадкам рабів і роль цих процесів у перехідному правосудді [8].

Наведені роботи додатково підкреслюють значення та необхідність перехідного правосуддя у випадках масових порушень прав людей, а також реституції, яка є одним з її складових елементів.

Додаткового хочемо звернути увагу, що наведені вище випадки застосування перехідного правосуддя стосувалися певних категорій населення в окремій країні, але, на жаль, у світовій практиці є випадки, коли масштаби порушення прав та свобод громадян стосувалися цілої країни та майже всього її населення. Зокрема, можна виділити наступні випадки застосування реституції у світі.

1. Реституції земель у Гватемалі як частина перехідного правосуддя за наслідками виселення, переселення корінного населення під час внутрішнього конфлікту (1960-1996). У цьому випадку перш за все потрібно відзначити, що застосування реституції у Гватемалі стало можливим завдяки діяльності Громад населення в опорі Сьєрр (Comunidades de Población en Resistencia de la Sierra), яка успішно співпрацювала з урядом Гватемали з питань застосування реституції (виплата компенсацій та повернення майна) постраждалим особам [9].

2. Реституція майна після конфлікту в Боснії, що є частиною перехідного правосуддя, яка створена для подолання наслідків конфлікту 1992-1995 років. Реституція в Боснії почалася з моменту припинення конфлікту та підписання Дейтонської мирної угоди, яка регулювала питання поновлення

порушених майнових прав, створення та діяльність Комісії з майнових вимог біженців і переміщених осіб (CRPC), а також механізми виконання рішень CRPC, які мали забезпечувати судові органи Боснії і Герцеговини. Варто також відзначити, що відповідна угода визначала варіанти повернення майна та отримання компенсації за його знищення в результаті воєнних дій [10].

3. Реституція земельних прав після апартеїду в Південній Африці. Перш за все потрібно відзначити, що реституція стала можлива з прийняттям Закону про реституцію земельних прав в 1994 році. Цей законодавчий акт дозволив особам і громадам, які втратили землю через расову дискримінацію з 1913 року, подавати заяви на повернення землі або отримання компенсації. Заяви розглядала Комісія з питань реституції земельних прав та вона приймала рішення щодо повернення земель або виплати компенсацій [11]. Процес реституції триває і наразі. У травні 2023 року Комісія з питань реституції прав на землю повідомила, що 65410 із загальної кількості 82976 земельних претензій, поданих з 1995 по 2023 рік, були задоволені [12].

У світовій історії необхідність перехідного правосуддя та реституції виникає постійно. Наведені у цій статті приклади є лише невеликою частиною випадків застосування реституції у світовій практиці.

Висновки. Отже, реституція є одним з ключових компонентів перехідного правосуддя, є механізмом, необхідним для відновлення попереднього стану постраждалих осіб, що може бути здійснено шляхом: відновлення свободи, забезпечення прав людини, ідентичності, сімейного життя та громадянства, повернення до місця проживання, відновлення на роботі та повернення майна.

Література:

1. Міжнародний центр перехідного правосуддя. Що таке перехідне правосуддя? URL: <https://www.ictj.org/about/transitional-justice> (дата звернення: 30.06.2024);
2. ООН і верховенство права. Доповідь Генерального секретаря про верховенство права та перехідне правосуддя у конфліктних та постконфліктних суспільствах, 23 серпня 2004 року, S/2004/616. URL: <http://archive.ipsu.org/splz-e/unga07/law.pdf> (дата звернення: 20.05.2024);
3. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Аналітичне дослідження про права людини та перехідне правосуддя, 06 серпня 2009 року, A/HRC/12/18. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/662694> (дата звернення: 30.06.2024);
4. ООН. Керівна записка Генерального секретаря: Підхід Організації Об'єднаних Націй до перехідного правосуддя, березень 2010 року. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf (дата звернення: 20.05.2024);
5. Резолюція 60/147 Генеральної Асамблеї від 16.12.2005. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-

147/ga_60-147_ph_e.pdf (дата звернення: 20.05.2024);

6. Юрична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: <https://leksika.com.ua/16120724/legal/restitutsiya> (дата звернення: 20.05.2024);

7. Ганн Б. Засідання міжнародної експертної групи ООН «Правда, правосуддя перехідного періоду та процеси примирення». Сантьяго, Чилі, 2022. URL: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2022/11/Brenda-Gunn-Lessons-Learned.pdf> (дата звернення: 20.05.2024);

8. Скотт, Дж. Х. (2022). Репарації, реституція та перехідне правосуддя: американське рабство та його наслідки. Wisconsin International Law Journal, том 39(2), 269-299. URL: https://wilj.law.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/1270/2022/09/39.2_269-299_Scott.pdf (дата звернення: 20.05.2024);

9. Трейсі, Н. Територіальність у перехідному правосудді та реституція землі: громади Гватемали в опорі після переселення: Дисертація. Тусон, 2020. 15 с. URL: <https://www.proquest.com/openview/b911385c625ea27d3acb308aa896ec6e/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y> (дата звернення: 20.05.2024);

10. Родрі К. Вільямс, Постконфліктна реституція власності в Боснії: Балансування репарацій та довгострокових рішень після переміщення, Міжнародний симпозиум TESEV на тему «Внутрішнє переміщення в Туреччині та за її межами», Стамбул, 5 грудня 2006 року. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/200612_rcw_TESEVpresentation.pdf (дата звернення: 20.05.2024);

11. Реституція прав на землю: Закон 22 від 1994 року. URL: <https://www.gov.za/documents/restitution-land-rights-act> (дата звернення: 20.05.2024);

12. Невирішене земельне питання Південної Африки - Rosa-Luxemburg-Stiftung. RLS - Rosa-Luxemburg-Stiftung. URL: <https://www.rosalux.de/en/news/id/51977/south-africas-unanswered-land-question> (дата звернення: 20.05.2024).

References:

1. International Center for Transitional Justice. What is Transitional Justice? URL: <https://www.ictj.org/about/transitional-justice> (Accessed 30 June 2024);

2. UN and the Rule of Law. Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies, 23 August 2004, S/2004/616. Available at: <http://archive.ipu.org/splz-e/unga07/law.pdf> (Accessed 20 May 2024);

3. UN Office of the High Commissioner of Human Rights. Analytical Study on Human Rights and Transitional Justice, 06 August 2009, A/HRC/12/18/. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/662694> (Accessed 20 May 2024);

4. UN. Guidance Note of the Secretary General: United Nations Approach to Transitional Justice, March 2010. Available at: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf (Accessed 20 May 2024);

5. United Nations General Assembly Resolution 60/147 (16 December 2005). Available at: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga/ga_60-147_ph_e.pdf (Accessed 20 May 2024);

6. Legal Encyclopedia: In 6 volumes / Editorial Board: Yu. S. Shemshuchenko (chief editor) et al. Kyiv: «Ukr. encycl.», 1998. Available at: <https://leksika.com.ua/16120724/legal/restitutsiya> (Accessed 20 May 2024).

7. Gunn, B. (2022). Meeting of the UN International Expert Group «Truth, Transitional Justice, and Reconciliation Processes». Santiago, Chile. Available at: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2022/11/Brenda-Gunn-Lessons-Learned.pdf> (Accessed: 20 May 2024);

8. Scott, J. H. (2022). Reparations, Restitution, and Transitional Justice: American Chattel Slavery & its Aftermath. Wisconsin International Law Journal, 39(2), pp. 269-299. Available at: https://wilj.law.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/1270/2022/09/39.2_269-299_Scott.pdf (Accessed 20 May 2024);

9. Treacy, N. (2020). Territoriality in Transitional Justice and Land Restitution: Guatemala's Communities of Population in Resistance After Resettlement: Thesis. Tucson, 15 p. Available at: <https://www.proquest.com/openview/b911385c625ea27d3acb308aa896ec6e/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y> (Accessed 20 May 2024);

10. Rodri, K. Williams. Post-Conflict Property Restitution in Bosnia: Balancing Reparations and Long-Term Solutions After Displacement. International TESEV Symposium on «Internal Displacement in Turkey and Abroad», Istanbul, 5 December 2006. Available at: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/200612_rcw_TESEVpresentation.pdf (Accessed 20 May 2024);

11. Restitution of Land Rights: Act 22 of 1994. Available at: <https://www.gov.za/documents/restitution-land-rights-act> (Accessed 20 May 2024);

12. South Africa's Unanswered Land Question - Rosa-Luxemburg-Stiftung. RLS - Rosa-Luxemburg-Stiftung. Available at: <https://www.rosalux.de/en/news/id/51977/south-africas-unanswered-land-question> (Accessed 20 May 2024).

Стаття надійшла до друку 23 травня 2024 року